

A Ferenc József Tudományegyetem Szegeden¹ (1921-1940)

The Franz Joseph University in Szeged (1921-1940)

Universitatea Franz Josef din Szeged (1921-1940)

SZABÓ Péter Gábor²

Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Tanszékcsoport
H-6720, Szeged, Árpád tér 2
email: pszabo@inf.u-szeged.hu

ABSTRACT

In this paper is presented some moments from the history of the Franz Joseph University in Szeged between 1921 and 1940.

REZUMAT

Articolul prezintă aspecte din istoria Universității Franz Josef din perioada 1921–1940 când a funcționat la Szeged.

1. BEVEZETÉS

A Kolozsvárról Szegedre áttelepített – rövid ideig Budapesten is működő – Ferenc József Tudományegyetem első tanévnyitó ünnepségét 1921. október 9-én tartotta, az első egyetemi előadások október 12-én kezdődtek. Szeged városának egy régi vágya teljesült, amikor hosszas küzdelmek után végre egyetemhez jutott, habár az induláskor az egyetem vezetésének számos anyagi jellegű problémával kellett megküzdenie. Az egyetemi klinikák a megnyitáskor annyira hiányosan voltak felszerelve, hogy majdnem leküzdhetetlen nehézséget jelentett a betegek elhelyezése. Az állami támogatás kezdetben igen szűkös volt és gyakran rendellenes késéssel érkezett. Problémát okozott a pénz akkori folytonos elértéktelenedése és ennek nyomán a kiadások hatványozott emelkedése is. Az oktatók erejét és idejét az előadások tartása mellett az épületek bebútorozása és felszerelése is igénybe vette, az egyes egyetemi épületek szabaddá tétele, átadása, átalakítása ugyancsak lassan haladt. Az oktatók tekintélyes hányada, amíg nem tudtak a városban otthont találni, Budapestről utaztak Szegedre, hogy az óráikat megtartsák. Voltak átmeneti megoldások is, például a kiváló matematikus, RIESZ Frigyes még egy üres laboratóriumban is lakott Szegeden. Így ír erről testvérének RIESZ Marcelnek Svédországba 1921. november 10-én:

„Kedves Marczikám! [...] Tehát minden jót és különösen egy jó, szolid svéd katedrát. A mieink itt kis-sé gyengék, egy szél elfújhatja; 2 hete ismét fenyegetett a földönfutás veszedelme. Egyébként is, sok jóakarattal, de teljesen híján az anyagi eszközöknek, tulajdonképpen potemkinezünk. Még elfogadható lakásom sincs; amíg kapok (remélhetőleg 1-2 hónap múlva), beköltöztem mindenestül Pogány Béla tanári laboratóriumba, mely műszerek híján egyelőre teljesen üres.

[...] sokat gyötörnek az adminisztrációval és hetekig nem volt egy íróasztal, melynél zavartalanul dolgozhattam volna. Most már nekiülök. De indítsd meg, kérlek, az akciót nálatok is, mert a szemináriumunk a Demeczky-féle könyveken kívül eddig az államtól semmit sem kapott. A költségvetés szerint az egész egye-

¹ A II. Tudomány- és Ipartörténeti Konferencián (Kolozsvár, 2009. jún. 26–28.) elhangzott előadás szerkesztett változata

² A dolgozat megírását az OTKA K 67652 pályázata támogatta.

temnek ebben a tanévben könyvekre kb. 200,000 K jut, tehát kevesebb, mint 1000 sv. k. [...]. Sokszor csókol szerető bátyád, Friczi”.

RIESZ Frigyes és sok más oktató ekkor még bizonytalannak látta a jövőt. Éveknek kellett eltelnie ahhoz, hogy a máról-holnapra élés után gyökeret tudjon verni az egyetem Szegeden. Az állami támogatás rendszeresé válásával, a klinikák, intézetek felszerelésével, az elmélyült tudományos munka feltételeinek biztosításával, az egyetem azonban lassan kezdett valóban egyetemmé válni. 1926. október 5-én ünnepélyes keretek között helyezték el az alapkövét, a mai gyermekklinika helyén.

2. AZ EGYETEMI ÉLET

A Ferenc József Tudományegyetem négy tudománykarral (jog- és államtudományi, orvostudományi, bölcsész- és nyelv- és történettudományi, valamint matematika-természettudományi) kezdte meg a működését Szegeden. Első rektora MENYHÁRTH Gáspár (1868–1940) jogtudós volt. Az egyetem tanári kara főként a jog-előd, a kolozsvári egyetem oktatóiból állt. Az 1924. október 11-én kelt rektori jelentésből kiderül, hogy akkoriban az egyetemen működött 45 nyilvános rendes tanár, 1 nyilvános rendkívüli tanár, 6 adjunktus, 35 tanársegéd, 43 gyakornok, 25 magántanár, 1 előadó és 3 magántanító. A hallgatói létszám ugyanekkor 1000–1100 fő körül mozgott. Az egyetemre beiratkozni rendes vagy rendkívüli hallgatóként lehetett. Rendes hallgatók azok lehettek, akik a középiskolai érettségi vizsgát rendben letették, rendkívüli hallgatók, akik érettségét ugyan nem szereztek, de 16 évesek elmúltak és az egyetemi előadások megértéséhez szükséges előképzettségnek birtokában voltak. A beiratkozás engedélyhez volt kötve, amelyért írásbeli kérvénnyel a Karhoz kellett folyamodni.

Gyakran szokták mondani, hogy „amilyen az egyetem, olyan a könyvtára”. Az Egyetemi Könyvtár álmány nélkül teljesen a nulláról indult, mivel a békeszerződés értelmében azt is minden más berendezéssel együtt Kolozsváron kellett hagyni. A szűkös pénzbeli források ellenére a könyvtár közintézmények és lelkes magánszemélyek adományaiból a működésének első évtizedében már egy több mint 150 ezer kötetes állományt gyűjtött. A legújabb és legfontosabb tudományos szakirodalom beszerzése azonban a dotáció hiányában gyakran akadályokba ütközött. A könyvtár olvasótermét 1924-ben nyitotta meg a Dugonics téri központi épület első emeletén. Ettől az évtől több mint egy évtizeden át volt a könyvtár igazgatója ID. BIBÓ István (1877–1935) etnológus, filozófus.

Az egyetem fejlődését nagymértékben visszavetette az 1929-ben kirobbant gazdasági világválság. Amíg az 1931/32. tanévben még 62 tanszék működött az egyetemen, három év múlva már csak 45 maradt. Csökkent a rendes hallgatók létszáma is. Az 1931/32. tanévben 3577-en jártak az egyetemre, míg az évtized végén már több mint 1400 hallgatóval kevesebben, csak 2168-an. Az 1930-as évek elején még olyan terv is előkerült, hogy az egyetemet leépítik, esetleg megszüntetik. Ekkor a város 1933. október 27-én rendkívüli közgyűlést hívott egybe, melyen a leghatározottabban tiltakoztak ez ellen, mondván, Szeged kerekén nyolc millió aranykoronát áldozott az egyetemért. A város nem nemzeti ajándékként kapta azt, nagy áldozatokat kellett adófizető polgárainak hoznia érte, amit abban a meggyőződésben tettek, hogy a városnak virágzó egyeteme lesz a jövőben.

A szegedi Fogadalmi templom építésével egyidejűleg fogant meg a gondolat, hogy a Dóm előtt egy ünnepélyes teret alakítsanak ki, amely összekapcsolja majd az egyetemi épületeket és a püspöki palotát is. A

pályázatot RERRICH Béla (1881–1932) műépítész nyerte meg. Az építkezés 1930-ra be is fejeződött. Ekkorra készült el a hat épületből álló klinikai telep és a kilenc orvosi és természettudományi épületet magában foglaló templomtéri épülettömb. KLEBELSBERG Kunó (1875–1932) a 20. század egyik legjelentősebb magyar kultúrpolitikus 1930. október 25-én a zárókő ünnepélyes elhelyezésekor méltán állította, hogy ezzel a magyar állam és Szeged városának áldozatkészségéből, „új, szebb hajlékot nyert a Kolozsvárról elűzött, menekült, bujdosó egyetem.”

Az oktatás mellett a Ferenc József Tudományegyetem a diákság anyagi jólétét is szem előtt tartotta. Voltak egész-, fél- és negyedtandíjmentes diákok, igaz a hallgatóság nagy része semmilyen tandíjmentességben vagy ösztöndíjban nem részesült. Voltak azonban különböző segélyegyletek, Diákasztal, Diákjóléti Iroda, Diáknyomorenyhítő akció, amelyek alkalmanként egy-egy különösen válságos helyzeten segíteni tudtak. Az egyetem ifjúsága, az Egyetemi Tanács felügyelete mellett s az egyetem tanárainak vezetése alatt, ifjúsági egyesületekbe tömörülhetett, melyek a hazafias magyar érületnek és a helyes erkölcsi életnek és gondolkodásnak ébrentartásával és ápolásával foglalkoztak, mindemellett a szegény sorsú bajtársak anyagi istápolását is hivatásuknak tekintették.

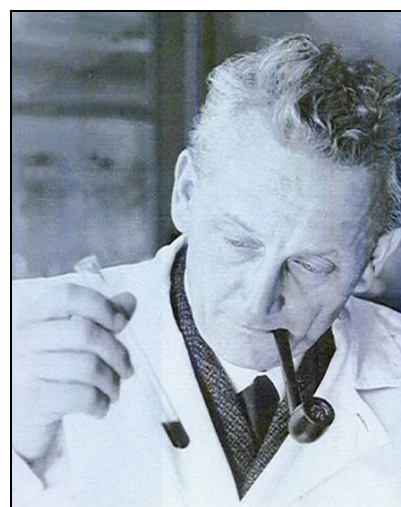
A testi edzésről és az egészséges sportról is intézményes módon gondoskodott az egyetem. A helyes testnevelésről rendszeres előadásokat és minden hallgatónak hozzáférhető gyakorlatokat tartottak. Érdekes indítvány volt a Diákjóléti Iroda részéről egy olyan tárgy tanrendben való meghirdetésének kérelme is, amely a mindennapi élet problémáival foglalkozik. „Bevezetés az egyetemi életbe” címmel I. éves hallgatók vehették fel az előadást. Figyelemre méltó szerepet töltött be az egyetem életében az Egyetem Barátainak Egyesülete. Ennek csütörtöki ülésein főleg egyetemi tanárok tartottak a város nagyközönségét érdeklő népszerű szabadegyetemi előadásokat.

3. HÍRES TANÁROK ÉS TANÍTVÁNYOK

Egy egyetemet elsősorban a professzorai tesznek igazi egyetemmé. A Ferenc József Tudományegyetem tanárai közül sokaknak a nehéz gazdasági helyzet ellenére is sikerült kiemelkedő tudományos munkásságot kifejteniük. Ilyen professzorok voltak a jogtudományi karon BUZA László (nemzetközi jog), HORVÁTH Barna (jogsociológia), EREKY István (közigazgatási jog), POLNER Ödön (közjog); az orvostudományi karon BALÓ József (kórbonctan), ID. ISSEKUTZ Béla (gyógyszertan), ID. JANCsó Miklós (belgyógyászat), MISKOLCZY Dezső (ideg- és elmekórtan), RUSZNYÁK István (belgyógyászat) és SZENT-GYÖRGYI Albert (orvosi vegytan); a bölcsészettudományi karon BARTÓK György (filozófia), CSENGERY János (klasszika-filológia), IMRE Sándor (pedagógia), MARÓT Károly (klasszika-filológia), MÁRKI Sándor (középkori történet), SCHNELLER István (pedagógia), és SÍK Sándor (magyar irodalomtörténet); a természettudományi karon APÁTHY István (állattan), BAY Zoltán (fizika), HAAR Alfréd (matematika), KERÉKJÁRTÓ Béla (geometria), KISS Árpád (vegytan), ORTVAY Rudolf (fizika) és RIESZ Frigyes (matematika). Közülük SZENT-GYÖRGYI Albert professzor a legnagyobb tudományos elismerést, a Nobel-díjat is megkapta.

SZENT-GYÖRGYI Albert (1893–1986) biokémikus KLEBELSBERG Kunó kultuszminiszter hívására jött haza külföldről és lett 1931-től a szegedi egyetem Orvosi Vegytani Intézetének a professzora. Előtte a budapesti tudományegyetemen szerzett orvosi oklevelet, majd Pozsonyban, Prágában, Berlinben, Leindenben, Groningenben folytatott tanulmányokat. Cambridge-ben kémiából szerezte meg második doktorátusát, majd egy évig az Egyesült Államokban is dolgozott. Még külföldi munkája során figyelt fel egy redukáló anyagra, amely a mellékvesekéregben és a citrusféle gyümölcsökben is előfordul, de csak nagyon kis mennyiségben tudták addig előállítani. SZENT-GYÖRGYI felismerte, hogy ebből a hexuronsav névre keresztelt vegyületből a szegedi paprika sokkal többet tartalmaz, mint más citrusféle és sikerült is nagy mennyiségben kivonni belőle. Kiderítette azt is, hogy a hexuronsav azonos a C-vitaminnal, így kapta az a végleges aszkorbin-sav nevet. 1937. október 28-án a biológiai égési folyamatok körében elért nagy jelentőségű tudományos eredményeiért, „különös tekintettel a C-vitaminra és a fumsav katalízisre” SZENT-GYÖRGYI Albert orvosi Nobel-díjat kapott.

A második világháború előtti évek kulturális életében jelentős szerepet játszott az 1930-as évek elején az egyetem hallgatóinak egy csoportja által létrehozott Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma (1930–1938). A gaz-

*Szent-Györgyi Albert
(1893-1986)*

dasági világválság útkereső fiataljai a tanyavilág parasztsága felé fordultak. A népi kultúra összegyűjtött kincseiről vitaelőadásokat tartottak, kiállításokat szerveztek, könyveket adtak ki, folyóiratokat indítottak. Az egyszerre népi és modern, a magyar és európai egységes szellem jellemezte szemléletüket. Tagjai között volt RADNÓTI Miklós (1909–1944) is, aki 1933-ban a művészeti program keretében előadást is tartott. Ugyanebben az évben a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadásában jelent meg Lábadozó szél c. verseskötete.

JÓZSEF Attila (1905–1937) 1924-ben iratkozott be a szegedi egyetem magyar-francia szakára. Nem sokáig tanult azonban az egyetemen. Önéletrajzában így írt a kellemetlen incidensről, melyet a Tiszta szívvel c. verse okozott: „minden kedvemet elszegte az, hogy Horger Antal professzor, kinél magyar nyelvészetből kellett volna vizsgáznom, magához hívatott s két tanú előtt – ma is tudom a nevüket, ők már tanárok – kijelentette, hogy belőlem, míg ő megvan, soha nem lesz középiskolai tanár, mert „olyan emberre – úgymond – ki ilyen verseket ír”, s ezzel elélem tárta a Szeged c. lap egyik példányát, „nem bízhatjuk a jövő generáció nevelését”. Az egyetem fura ura” helyett azonban mégis a költő szobra áll ma a Dugonics téri központi épület előtt, amelynek egyik szobájában mindez történt.

Bálint Sándor
(1904-1980)

BÁLINT Sándor (1904–1980), a 20. századi magyar néprajz és folklorisztika egyik legnagyobb alakja szintén az 1920-as években járt Szegeden egyetemre, 1922. és 1926. között. Diákéletének egyik sorsdöntő eseményeként emlékezett BARTÓK Béla 1925. április 2-án tartott szegedi hangversenyére: „Megéreztem, egy egész életre meg is értettem valamit a magyar parasztdalok előadása közben a parasztlét nagy, sokszor megcsúfolt, félreértett emberi értékeiből. A mester gyermekkoromat igazolta.” Később, 1929-ben itt alapították meg az ország első néprajzi tanszékét, professzora SOLYMOSSY Sándor volt, igaz a tanszék 1934-ben Budapestre helyezték át. BÁLINT Sándor előbb gyakorló, majd tanársegéd volt SOLYMOSSY mellett, majd magántanárként habilitáltak. Később a szegedi egyetem professzorának is kinevezték, és ma az utókor, mint a „legszőgedibb szögedire” emlékezik rá.

4. A TISZA-PARTI GÖTTINGA MATEMATIKUSAI

Ha a szegedi Dóm téri árkádok alatt sétálunk, a nemzeti emléksarnokban ott találjuk a szegedi matematikai iskola megalapítóit, RIESZ Frigyes és HAAR Alfréd emlékére állított domborművet is. Mindketten világhírű matematikusok voltak, a kolozsvári egyetemen tanítottak és az egyetemmel együtt jöttek át Szegedre. Közös voltak alapító szerkesztői az 1922-től Szegeden megjelenő *Acta Scientiarum Mathematicarum* c. folyóiratnak. Ez a lap jelentős szerepet játszott a magyar matematika nemzetközi tekintélyének a megalapozásában.

RIESZ Frigyes (1880–1956) a matematika egy nagyon fontos, modern ágának, a funkcionálanalízisnek volt az egyik megteremtője. Az 1907-ben publikált híres Riesz-Fischer-tétel megvilágította a Lebesgue-szerint négyzetesen integrálható függvények nevezetes osztályának a belső szerkezetét. A tétel értelmében ez az osztály azonos szerkezetű, izomorf a végtelen dimenziós Hilbert-féle vektortérrel, vagyis erre a függvényosztályra is, mint egy geometriai objektumra, mint függvénytérre tekinthetünk. RIESZ Frigyes számos fontos eredménnyel gazdagította a matematikát, még professzortársai is úgy hívták őt: a Mester.

HAAR Alfréd (1885–1933) a halmazelmélet, a variációszámítás, az analitikus függvények, a parciális differenciálegyenletek, valamint a modern matematika más területeinek volt nemzetközi híró kutatója. Kiemelkedő eredményeket ért el az ortogonális függvénysorok, a szinguláris integrálok, a lineáris egyenlőtlen-ségek valamint a diszkrét és folytonos csoportok területén. Nevét viseli többek között a Haar-mérték, a Haar-tér és a Haar-wavelet.

*Az 1928. június 8-án Szegeden megrendezett matematikus találkozó résztvevői.
Balról jobbra haladva állnak: Riesz Frigyes, Kerékjártó Béla, Haar Alfréd, König Dénes, Ortway Rudolf.
A középső sorban ülnek: Kürschák József, George David Birkhoff, Oliver Dimon Kellogg, Fejér Lipót.
Lent ülnek: Radó Tibor, Lipka István, Kalmár László és Szász Pál.*

RIESZ és HAAR mellett az első szegedi matematikus triumvirátus harmadik tagja KERÉKJÁRTÓ Béla, nemzetközileg elismert topológus volt. A szegedi matematikai iskola magját képezték még kiváló asszisztenseik: RADÓ Tibor, KALMÁR László és LIPKA István. Szegedet magyar Göttingaként is kezdték ekkor emlegetni. (Göttingen a matematikusok paradicsoma volt, ahol sok kiváló német tudós dolgozott.) 1928-ban a Harvard Egyetem két neves matematikusa, George David BIRKHOFF és Oliver Dimon KELLOGG is ellátogatott Szegedre. Erre a találkozóra több matematikus is eljött Budapestről, egy ekkor készült közös csoportkép is őrzi emléküket. 1929-ben KLEBELSBERG Kunó, miután Göttingenben véletlenül Richard COURANT, a neves német (majd később amerikai) matematikus mellett ült egy asztaltársaságban, és hallotta őt a szegedi matematikusokról beszélni, hazatérte után el is rendelte, hogy a szegedi matematikai tanszékek külön támogatást kapjanak. Ugyanettől az évtől a Matematikai Szeminárium, valamint a Geometriai és Ábrázoló Geometriai Intézet együttes neve Bolyai Intézet lett.

A kialakuló szegedi matematika iskola szakmai hitvallását RIESZ Frigyes fogalmazta meg és mondta ki: „Az egyetemi tanár kötelessége, hogy a tiszta tudományt a nivóból semmit sem engedve sugározza, mint az antenna, akár felfogja valaki, akár nem; az már nem az ő dolga.” Elgondolkodtató...

* * *

A második bécsi döntés alapján Észak-Erdély Magyarországhoz való visszakerülése során, 1940-ben a Ferenc József Tudományegyetemet visszahelyezték Kolozsvárra és Szegeden Horthy Miklós Tudományegyetem néven új egyetemet hoztak létre. A Kolozsvárra való visszaköltözés ténylegesen csak a Jogi- és Államtudományi Kart érintette. Ennek működését Szegeden átmenetileg szüneteltették, míg a másik három kar tovább működött jórészt az addigi tanszeméllyel, a régi épületekben elhelyezve.

IRODALOM

- [1] *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921–1998* [kiad. Mészáros Rezső], Szeged, 1999.
- [2] *Szegedi egyetemi almanach 1. kötet. József Attila Tudományegyetem 1921–1995* [kiad. Mészáros Rezső], JATE, Szeged, 1996.
- [3] *Szegedi egyetemi almanach 2. kötet. Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem 1921–1996* [kiad. Dobozy Attila], SZOTE, Szeged, 1997.
- [4] Devich Andor, *A szegedi Tudományegyetem története I. 1921–1944*, JATE, Szeged, 1986.
- [5] Szabó Péter Gábor: *Riesz Frigyes és Riesz Marcel levelezése* (megjelenés alatt).